

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜÇ, İKTİDAR, İTAAT VE SADAKATİN YEMEK SEMBOLİZMİ ESASINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Hayati BEŞİRLİ*

Özet

Yiyecekler, insanın fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması sürecindeki vazgeçilmezliğinin yanı sıra bireylerin statü inşa etme sürecinde de oldukça önemli yere sahiptir. Yiyecekler ve yeme pratikleri üzerinden statü inşa etme, kültürün simgeselliği esasında düşünülmelidir. Toplumsal sistem içinde inşa edilen simgeler toplumsal ilişkilerde oldukça önemli bir yere sahiptir. Toplumsal ilişki sadece karşılıklı etkileşim ve bu etkileşim sürecinde birbiriyle konuşan insanlardan ortaya çıkmaz. Sosyokültürel yapının bir özelliği de aynı sembolleri kullanan ve ortaya konulan davranışlara aynı anlamları yükleyen insanların birlikteliğini ifade etmesidir. Kültürel unsurların aktarılması sürecinde törenler ve törensel yemekler oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma toplumsal inşanın ürünleri olan sosyal simgelerin Türk kültüründe güç, iktidar ve bu iktidarın meşrulaştırılması sürecindeki rolünü yiyecekler ve yeme pratikleri esasında değerlendirilmesini içermektedir. Çalışmada bozkır kültürüne sahip konargöçer Türk topluluklarında sofrada oturma düzeni, yiyeceğin paylaşımı gibi sembolik unsurların güç, iktidar, itaat ve sadakat esasında değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yemeğin konargöçer Türk toplumunu oluşturan fertler arasındaki iletişim ve etkileşim sürecine etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada toplumların gelişim sürecinde yiyeceklerin temini ve sunumuna dayalı farklılaşmanın üzerinde durulmuş, beslenmeye dayalı farklılaşmanın Türk kültüründeki görünümüne değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Simge, sembol, yemek, yemek sembolizmi, Türk kültürü, toplumsal hiyerarşi, mutfak, sınıf.

THE EVALUATION OF POWER, RULE, OBEDIENCE AND LOYALTY IN TURKISH CULTURE ON THE BASIS OF SYMBOLISMS OF FOOD AND EATING

Abstract

Food has an important role in the construction of individual status besides its crucial function of fulfilling the physiological needs of human beings. The construction of individual status on the basis of food and eating practices should be held in terms of symbolism of the culture. The constructed symbols in the social system have a remarkable importance

---

*Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, hbesirli@gazi.edu.tr

in social relations that do not necessarily emerge out of the communication between the people in the process of interaction. The characteristic of the socio-cultural structure is the collectivity of people who use the same symbols and attributes the same meanings to the same acts and behaviours. Ceremonies and ceremonial meals have an important place at Cultural factors in the process of transfer. This study includes the evaluation of the role of social symbols as the products of social construction in the process of the legitimization of power and rule in the axis of food and eating practices in Turkish culture. In this study, the formation of the symbolic cases like the order of sitting and the share of food during the practice of eating in the steppe culture of Turkish nomadic communities on the basis of power, obedience and loyalty is to be evaluated. In this study, the effects of food on the period of communication among the individuals of the Turkish semi nomadic society have been taken into consideration and evaluated. In the scope of the study it has been focused on the differentiation in the presentation and supply of food and mentioned about the differentiation of nutrition in Turkish culture.

Keywords: Symbol, food, symbolism of food and eating, Turkish culture, social hierarchy, cuisine, social classes.

Giriş

Toplumların varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan ve onları öteki toplumlardan ayıran en önemli unsur kültürdür. Kültürü oluşturan unsurlardan biri de beslenme tarzı ve beslenme pratikleridir. İnsanın biyolojik bir organizma olarak varlığını devam ettirecek enerjinin sağlanmasını ifade eden beslenme, kültür içinde önem kazanmaktadır. Kültürün simgeselliği esasında, besinlerin fizyolojik ihtiyacı karşılama sürecindeki rolünden farklı olarak statü inşası sürecindeki rolü oldukça önemlidir.

Besin alınımı, doğrudan sonuçları itibarıyla biyolojik organizmanın yaşaması için gerekli olan enerjinin karşılanmasını sağlar. Ancak görülmeyen sonuçları ile de besin alınması süreci coğrafi, sosyal, psikolojik, dinî ve ekonomik faktörlerin şekillendirmesi altında ortaya çıkmaktadır. Besin alınması ile hem biyolojik hem de kültürel uyarılara cevap vermeyi ve alınış tarzı ile de biyolojik ve sosyal ihtiyaçların şekillendirdiği biyo-kültürel bir konuya işaret eder. Yiyeceklerin seçimi, hazırlanışı, yeme metodu, günlük öğün sayısı, yemek zamanı ve porsiyon ölçüsü oluşumu gelenek ve pratiklerin rol oynadığı yemek kültürü ve genel olarak kültürel örüntülerle bütünleşiktir. Kültürün bir parçası olarak sembolik anlam ifade eden davranışlar olduğu için beslenme alışkanlıkları ortaya çıkmış ve sürdürülmüştür. Beslenme alışkanlıkları tarihsel koşulların, ekolojinin gücüyle ve inanç sistemleri-eski geleneklerin devam etmesinde ve yeni fikirlerin kabulü- ile şekillenmektedir (Fieldhouse, 1996: 1).

Yemek sadece beslenmek olarak düşünülmemelidir. Farklı kültürlerde nelerin yenileceği veya nelerin yenilemeyeceği sıkı kurallarla belirlenmiştir. Burada insanoğlunun ayrımını yaptığı, biz-onlar, aynı-farklı, iç-dış, iyi-kötü, yapay-doğal gibi zıtlıklar düşünüldüğünde besinlere ilişkin yenir-yenmez ayrımının aslında en temel ve en önemli ayrımlardan biri olduğu ileri sürülebilir. Yenir olan bir şey, vücuda alınmasında bir tehlike arz etmeyen şeydir. Buna karşın yenilirlik ve yenmezlik olgusu kültür bağlamında

düşünüldüğünde sadece besinsel etkililik ve metabolik işlemler temeli üzerine oturtulabilecek bir durum değildir. Gerçekte, herhangi bir kültür, besleyici değeri şüpheli olan ve hatta zehirli içeriği olabilecek bir takım besinleri yemeyi uygun bulurken muhtemelen besleyici potansiyele sahip olan bütün bir besin grubunu kabul edilemez bulabilir. Kabul edilmezlerin tüketimi hiçbir koşulda maruz görülmezken, besin değerine bakılmaksızın toplumsal ve bireysel kimliklerimizin inşa edilmesi sürecinde biz ve ötekiler ayrımı, tükettiğimiz veya tüketmediğimiz besinler üzerinden inşa edilmektedir. Vejetaryenlik veya domuz eti yememezlik bu kapsamda daha da anlam kazanmaktadır. Burada yiyeceklerin doğrudan yerine getirdikleri fonksiyonlarının yanı sıra gizil fonksiyonlarının da olduğu görülmektedir. Yeme içme pratikleri toplumsal farklılıkları göstermede önemli bir rol oynayabilir. Bu yüzden bir takım yiyecekler yüksek sınıflarla, yüksek statülerle veya toplumsal olarak üstün olan bir takım zevklerle ilişkilendirilir. Bunun aksine bir durum olarak bazı yiyecekler de, alt seviyedeki sınıflar, düşük statüler ya da yoksulluk durumlarıyla ilişkilendirilebilir. Yiyecek tüketimine dayalı olarak oluşan toplumsal hiyerarşi veya toplumsal hiyerarşiye dayalı olarak oluşan yiyecek tüketimi toplumsal hayatın önemli bir unsurudur (Beardsworth ve Keil, 2002: 47-69).

Güç, İktidar, İtaat ve Yemek

Kültür, grup tarafından anlaşılan semboller içermektedir, bu semboller toplum tarafından inşa edilmiştir. Semboller insanlar arasında toplumsal anlamda kabul edilebilir etkileşimi sağlamaktadır. Geertz'in ifade ettiği gibi kültür bir semboller ve/veya anlamlar sistemidir (Cohen, 1999: 14-15).

Kültürel sistemler ya da sembolik sistemler veya anlamlar sistemi din gibi üst seviyede örgütlenmiş ve resmîleşmiş anlamlar sistemlerinde olduğu kadar sıradan, doğru kabul edilen günlük yaşamla bütünleşmiş anlamlar ağını ve dil, moda gibi üst seviyede örgütlenmiş ama aynı zamanda açık sembolik sistemleri içerir. Kültürün sembolik tanımı, kültürün kolektif, paylaşımlı olduğunun altını çizer. Bu durum kültürel sistemlerin belirli anlarda belirli toplumsal gruplarla bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Kültürün sembolik tanımı en fazla toplumların analitik olarak üç farklı parçadan oluştuğu genel fikriyle birlikte yararlıdır. Bunlardan birincisi ekonomik, ikincisi politik ve üçüncüsü kültürel âlemlerdir. Bireylerin toplumsal konumlarının tesisinde bu âlemler tek başına etkili olabildiği gibi bazen bireyin ekonomik âlemdeki yerine göre politik ve kültürel âlemdeki yerinin de belirlenmesi söz konusu olabilir. Tüm toplumlar mal ve hizmetlerin üretildiği ve dağıtıldığı sistemlere sahiptir. Aynı şekilde tüm toplumlarda gücün dağıtılması ve kararların verilmesi tarzı da söz konusudur. Son olarak her toplum, sayesinde halkının dünyayı anladığı kültürel ya da sembolik sistemlere sahiptir. Bu anlam ağları maddesel olmayan ya da metafizik bir yapı sağlar. Kültürel sistemlerin yapılandığı belli başlı şekillerden birisi “kutsal” ve “zındık” olandır. Temel sembolik bölünmede kutsal, mukaddes ve iyi olandır; kutsal olan günlük hayattan ayrılmıştır, saygı ve hürmet görür. Semboller ve törenler yalnızca fiziksel ya da maddesel şeyi (örneğin erkekler / kadınlar, yenir / yenmez) aynı zamanda zaman ve mekânı düzenler. Törensel anlar nispeten sıradan bir anı kutsal bir ana çevirirken, törensel eylemlerin düzenli olarak gerçekleştiği yerler kutsal mekânı ifade eder (Edles, 2005: 12- 44).

Türk kültürünün konargöçer dönemine ait beslenme pratiklerine yönelik değerlendirmelerimiz kültürün simgeselliği esasında gerçekleşmektedir. Çalışmada, bu dönemdeki yeme içme pratikleri ve bu pratiklerin otoriteyi elinde bulunduran hakanın gücünün meşrulaştırılması ve itaat süreci üzerindeki görünümü ortaya konulmuştur. Törenselle ve törenselle olmayan yemeklerdeki ritüeller toplumda üretilen ortak anlamların bir unsurudur. Aynı kültür kodlarına sahip olan bireylerin davranışlarının şekillenmesi, sosyal ve siyasal duruşlarının belirlenmesi ve toplumsal hiyerarşideki yerlerinin ortaya çıkması bu anlam kodları esasında biçimlenmektedir (Beşirli, 2010: 160).

Bilindiği gibi en eski çağlardan bugüne kadar bütün toplumlar ve toplumları yöneten hükümdarlar devlet işlerini görürken, danışmak, istişare etmek, alıp uygulayacakları kararları topluma benimsetmek, alınacak neticelerin sorumluluğunu paylaşmak, en doğru olanı yapmak ve benzeri sebeplerle danışmanlar edinmek ve daha önemlisi kurullar oluşturmak ihtiyacını hissetmişlerdir. Orta Asya Türk devletlerinin devlet meclisi “toy” dur. Toy kelimesi meclis, toplantı, devlet meclisi anlamına gelmektedir. Kelimenin bir diğer ve yaygın anlamı da bayram, ziyafet ve eğlence yemekleridir. Hükümdarlar tarafından yılın belirli günlerinde, hükümdarlık alameti olarak devletin ileri gelenlerine ve halka verilen, resmi bir niteliği olan toylar sadece eğlence için gerçekleştirilen yemekler değil aynı zamanda devlet işlerinin de görüşüldüğü en yüksek meclislerdir (Seyitdanlıoğlu, 2009: 1-2, Kafesoğlu 1992: 246-251). Devlet yönetiminde karar alma sürecinde etkili olan bireylerin bir araya geldikleri bu toplantıların kamusal bir düzenleme ile şekillenmesi kaçınılmazdır. Devlet işlerinin görüşüldüğü toylarda sosyal ve siyasal hiyerarşi katı kurullarla belirlenmiştir.

Törenselle olan bu toplantılarda yöneticilerin oturacakları yerler ve yiyecekleri yemekler statüleri esasında belirlenmektedir. Bununla beraber yiyecekler konuklara sosyal ve siyasal hiyerarşilerini ifade eden belirli sırayla ikram edilmektedir. Türk kültüründe bu konu *orun* ve *ülüş* olarak ifade edilir. Orun ve *ülüş* meselesi değerlendirilirken iktidar ve bunun meşruiyeti esasında değerlendirilmelidir. İktidar, bir dizi araç kullanarak zorlama yapmayı içermektedir. Toplumsal yapı içinde şekillenen iktidar ilişkileri ve simgeleri, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri düzenleyen, elinde bulundurandan belirlediği kuralları diğerlerine uygulamayı ise uygulananların ise bu kurallara uymaya zorlamayı içerir. Weber’e göre iktidar belirli bir sosyal ilişki içinde, bu ilişkiyi kendi hesabına belirleme yönünde verilen imkândır. Aslında iktidar bütün insan toplumlarında, en ilkelinde bile tanınan bir şeydir. Çünkü iktidarı belirgin kılan şey, öncelikle onun etkileridir. İktidar daima sosyal yapının hizmetindedir. Bu yapı, basitçe yasanın veya âdetlerin işleyişiyle veya kurallara bir çeşit otomatik uymayla kendini idame ettirmez. Hiçbir toplumda kurallara otomatik bir şekilde uyulmaz. Toplumun kurallara uyması belirli ölçüde istendik davranışlar sergilemesi, iktidar ile gerçekleşmektedir. Dahası her toplum, gevşek bir denge durumu yaratır ve bu yüzden kırılmalıdır. Siyasal iktidar, bir zorunluluk olarak, desteklediği toplum içi nizamla ve denetlediği dış ilişkilere göre ele alınmıştır. Burada iktidarın iki temel özelliği kutsallığı ve mutlaklığıdır. Siyasal iktidar hiçbir zaman tamamen kutsallıktan arınmış değildir. Kutsalla ilişki kendini bir tür, apaçıklık ilişkisi içinde ortaya koyar. Bariz olsun veya olmasın kutsallık iktidarın içinde daima mevcuttur. Böylece ulvi ve zorlayıcı bir değer olarak duyurulur. Özellikle karizmatik iktidarın tesisinde yöneticinin yönettiği insanla aynı özellikleri taşıması düşünülemez. İktidar sahibini güçlü yapan onun taşıdığı ayırıcı vasıflardır ve bu vasıflar

tanrısal özellikler gösterir. Türklerde hakanın kendi soyunu gök tanrıya dayandırması veya yönetici soyu belirlenmesi bunun tipik örneğidir. Tanrısal vasıfları olan hakan bu gücü daha sonra İslamla yeryüzündeki halifeye dönüştürerek tanrısallığını koruyacaktır. Bu güç, iktidarı tesis eden güçtür. İktidarın mutlaklığı toplum içinde sürdürülen bir yaşantı için mevcut bir zorunluluk olarak ortaya çıkar ve toplumun şahıs üzerinde uyguladığı zorlamayı ifade eder. Bu etki iktidar içinde kutsaldan bir parça taşıdığı ölçüde daha güçlü bir zorlayıcılık gösterir (Balandier, 2010: 35- 39). Türklerde hükümdar ailesi iktidar için hususi ehliyet, ilahi bir lütfâ sahiptir. Bunu mistik bir ata ve ilahi bir kahraman hanedan adına temin etmiştir. O zamandan beri yöneticilik ehliyeti soyun bütün üyelerine babadan oğula intikal etmektedir. Şu hâlde göçebe veraset tarzı tek başına ne soy hukukuna, ne “primogenitura”ya ne de liyakat, münasip olma prensibine dayanmayı bu üçünün kombinezonudur ve zarurete göre bu üçünden biri belirleyicidir (Nemeth, 1962: 104). Bu belirleyicilik toplumun üzerinde uzlaştığı simgeler etrafında kendini göstermektedir. Bu kapsamda hakanın düzenlediği toya katılmak bir boyun eğiş ve itaat göstergesi iken daveti red etmek isyan işaretidir.

Karizmatik otoritenin temsilcisi olan hakan kamusal bir yemekte oturma düzeni merkezinde yer alır. Burada bireylerin toplumsal hiyerarşideki konumu bu oturma düzenindeki yerinin belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzeni belirleyen anahtar kavram “tör”dür². Tör, mekânda en yüksek statüde olan bireylerinin oturdukları yeri ifade eder. Bireyler arasındaki eşitsizliği üreten unsur toplumun üretim biçimine göre farklılaşmaktadır. Bozkır medeniyetinde toplumsal mevkinin belirlenmesinde savaşta öldürülen düşman sayısı, kahramanlık veya hakana sadakat belirlerken, tarım ve hayvancılığa dayalı üretim gerçekleştiren ataerki bir toplumda törde oturma, üretimin asli unsuru olan erkeğin ve yaşa dayalı hiyerarşi de, evdeki en yaşlı erkeğin hakkı olacaktır. Yönetme hakkının yaşla gelen bir ayrıcalık olduğu pek çok toplumun uygulamalarında açıkça görülmektedir. Bu yönetmenin sağduyulu yargı gerektiren bir sanat olduğu bunun da geniş ölçüde tecrübeyle kazanılabileceği ve yaşça büyük insanların kaçınılmaz biçimde daha uzun, olgun yani daha güvenilir bir tecrübeye sahip oldukları inancına dayanır (Lipson, 2005: 105). Benzer şekilde törensel bir yemekte çadırın merkezini oluşturan en şerefli köşe, töreyi koruyan hakanın hakkıdır. Burada diğer yöneticilerin konumlanmaları hakana göre şekillenecektir. Katılımcıların hakanın sağ tarafına mı yoksa sol tarafına mı oturacakları sağ ve sol simgeselliği esasında bireylerin sosyal, politik konumuna göre farklılaşmaktadır³.

Priskos’un seyahatnamesinde (Ahmetbeyoğlu 1995: 48–49) Atilla’nın misafirleri ağırlamasında bu sağ ve sol simgeselliği bir örneği görülmektedir. Misafirler kapının eşliğinde tam Atilla ile karşı karşıya oturmuşlardır. Misafirlere oturmadan, Hunların örf ve âdetlerine göre Atilla’ya selam vermek üzere sakiler tarafından kadeh verilmiştir. Misafirler verilen içtikten sonra yemek sırasında oturmaları için tahsis edilen iskemlelere oturtulmuşlardır. Priskos’un ifadelerine göre mekânın ortasına bir divanda Atilla oturmaktadır... Yemekte en hürmetli yer Atilla’nın sağ tarafıdır. İkinci mevki sol tarafıdır. Misafirler bu sol tarafa oturtulmuştur. Herkes oturduktan sonra saki gelip, şarap dolu kadehi Atilla’ya vermiştir. Atilla bunu alıp sıraya göre ilk adamı selamlamıştır ve şerefine içmiştir. Hakanın oturduğu taht herkesinkinden yüksek olmalıdır. İktidarı elinde bulunduran hakandır ve yüksekte olmak hakkı onundur. Çünkü yükseklik yüceliğin simgesidir.

Sağ ve sol yön simgeselliğinde, Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hikâyesinde “Sağda oturan sağ beyleri, sol kolda oturan sol beyleri! Eşikteki inaklar! Meclisin dibindeki Has Beyler⁴” şeklindeki ifade bulur.

Hikâyelerden Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boyu hikâyesinde bu oturma düzeni ifade edilirken (Gökyay 2006: 110):

“Doksan tümen genç oğuz, Kazan'ın sohbetine derilmişti. Ağzı büyük şarap küpleri ortalığa salınmıştı. Dokuz yerde badyalar kurulmuştu. Altın ayaklı sürahiler dizilmişti. Dokuz kara gözlü, güzel yüzlü, örme saçlı elleri bileğinden kınalı, parmakları niğarlı, gerdanları birer karış kafir kızları al şarabın altın ayakla soylu Oğuz beylerine gezdirdilerdi. Her birinin elinden Ulaş oğlu Salur Kazan içmişti. Oğlancığı Uruz karşısında yayına dayanıp ayakta dikilmişti. Sağ yanına Kazanın kardaşı Kara Güne oturmuştu. Sol yanına dayısı Aruz oturmuştu ...

Kazan Bey sağına baktı, kas kas güldü; soluna baktı çok sevindi ...

Sağıma dönüp baktığımda, kardaşım Kara Güneyi gördüm,
Baş kesmiştir, kan dökmüştür, çuldu almıştır, ad kazanmıştır!
Soluma dönüp baktığımda, dayım Aruz' u gördüm,
Baş kesmiştir, kan dökmüştür, çuldu almıştır, ad kazanmıştır!”

Benzer bir şekilde sosyal ve siyasal hiyerarşiye göre oturma Baburname'de de anlatılmaktadır (2006: 580).

“Cumartesi günü bir ziyafet yapıldı. Kızılbaş, Özbek ve Hinduların elçileri bu ziyafete hazırlandılar, Kızılbaş elçileri benim sağımda, yetmiş seksen karı uzakta otağ kurdurularak oraya oturtuldular, beylerden Yunus Ali'nin Kızılbaşlarla oturması emredildi. Solumda aynı biçimde Özbek elçilerini oturtup beylerden Abdullah bunlarla birlikte oturması emredildi.

Kendim de yeni yapılan sekiz taraflı ve taze otlarla örülü köksün kuzey yönünde oturdum. Sağımda beş altı karı uzakta Tohta-Buğa Sultan, Askeri, Hoca hazretlerinin evladı Hoca Abdülşehid, Hoca Kelan, Hoca Hüseyin, Halife ve Semerkand' dan gelen hocaların hizmetinde olan hafız ve mollarla oturdular. Solumdaysa beş altı karı uzakta Muhammed Zaman Mirza, Tang-Atmış Sultan, Seyid Refit, Seyid Rumi, Şeyh Ebulfeth, Şeyh Cemali, Şeyh Şahabeddin Arab ve Seyid Dekenî oturdular.”

Bu düzen aynı zamanda içki içme törenlerinde de söz konusudur. Burada akraba ve komşuluk bağı ile bağlı kadın ve erkek, genç yaşlı herkes ortaklaşa rakı içmek için toplanırlar. Bu şöenin pek çok kural ve ek göreneği vardır. Rakı hazırlanan mahalde ateş yakılır. Demirden bir kazan konulur. Ateşe göre sağda erkekler solda kadınlar oturur. Toplantıya katılanlar, toprak zemin üzerine serili keçe parçasına daire biçiminde otururlar. Rakı içmeye ev sahibinin içkiyi tahta fincanla sol elinde tutması ve sağ eliyle ateşe bir miktar atması ve mabud tasvirlerine biraz serpmesiyle başlanır. Burada ateşe göre kimin nereden oturacağı, içkinin hangi elle dağıtılıp hangi elle tutulacağı ön plandadır. Burada ev sahibi olma, sağ tarafta oturma ve sembolik esasta şekillenmiştir (Hassan 2009: 114).

Moğolların Gizli Tarihi'nde (Manhhol-un Niuça Tabça, 1995: 228) Cengiz Han'ın çadırında büyük şarap fıçısı bulunduğu ve hükümdarın dostlarına bu içkiden ikram ettiği

ifade edilmektedir. Hakanla sofrada arkadaşlığı yapmanın ödül olması ve onun kadehinden içki içilmesi önem kazanmaktadır. Hayatını kurtaranlara iyilik yaparken, Cengiz Han devam etti: "... neslinizin devamı müddetince okluk taşımak ve benimle sofrada arkadaşlığı yapmak hakkına malik olunuz. Şimdi ise bana destek olarak okluk taşıyınız. Sofrada bana arkadaşlık ediniz ve darhan hakkına malik olmakla sevininiz" (1995: 147-148). Burada darhanlık vergiden muhaf olmayı gösterir ve okçulukta emir subaylığı mertebesindedir. Birisiyle bir içkiyi paylaşmak konukseverlik ve dostluğun evrensel simgesidir. Hükümdarın bardağından içmek hususi bir lütuftur. İçki aynı zamanda ikram eden kişiye güvenilebileceğinin işaretidir. İçilen içkinin ikramı onun zehirli olmadığını tüketilebilir olduğunu gösterir. Bireysel kupalar, çağından önce ilkel bir kapta yapılan ilk içkileri paylaşmak karşılıklı güvenin işaretidir. Sosyal bir ortamda içki içildiğinde kadehlerin tokuşturulması, kadehlerin tek bir ortak kap biçiminde yeniden birleştirilmesini simgeler. Bunlar kökleri çok eskilere dayanan geleneklerdir (Standage, 2005: 29). Bu düzenleme Göktürklerde yemekten sonra şarap tasının etrafta dolaşması şeklinde görülür (Ligeti, 1986: 88).

Yiyecekler ve yemek üzerinden statü inşa etme sürecinde oturma düzeninden sonra en önemli unsur yemekten alınacak kısmın, payın yemeğin neresi olacağı oluşturmaktadır. Yemekten alınacak pay bireyin toplumsal hiyerarşideki yeri esasında şekillenmektedir. Hayvansal üretimin esas olduğu bozkır toplumunda ana besin maddesini oluşturan etin her parçasının ayrı bir değerde olması ve parçaların değerlerine göre paylaşımına girilmesi beklenir. Bu farklılaşma aynı zamanda o parçayı almaya hak kazanan kişinin de toplumsal hiyerarşideki yerinin en önemli göstergesi olmaktadır. Törensel bir yemekte, konargöçer Türk toplumunun temel besini olan koyundan herkesin yiyeceği kısım önceden belirlenmiştir. Bu atalardan gelen mirasla olmaktadır. Yani ataların hizmet ve bahadırılık derecesi, topluluk tarafından tanınmakta ve nesiller boyunca devam ettirilmektedir. Tabi olarak torunlarda kendi hizmet ve bahadırılıkları yolu ile ülüş veya pay haklarını yükseltebilmektedirler. Kötü bir hareket yapıp cezalandırılanlar ise ülüş ve pay haklarını kaybetmekte aynı zamanda bunlar mera ve otlak haklarını da kaybetmiş olmaktadır (Ögel, 1982: 16). Makamlar ve payeler ayinsel ve törensel unsurlar içerir, bu unsurlar "müzakere edilmiş ve resmi bir prosedür vasıtasıyla" yeni bir hakka kavuşmayı ve malik olmayı sağlar. Makam ve makamın sahibi arasında karmaşık bir bağlantı vardır, makamlar boş kalırsa toplumsal düzen tehdit altında demektir. Makamın sadece teknik bir boyutu yoktur, ahlaki ve dinî bir boyutu da vardır. Bu sonuncu boyut siyasal, törensel görevlerin söz konusu olduğu durumlarda daha ön plana çıkar (Balandier, 2010: 87). Sosyal hiyerarşi esasında oturma düzeni Osmanlı Devleti'nde de varlığını sürdürmüştür⁵. Bu düzen sadece törensel toplantılarda beylerin hiyerarşik olarak oturmasını değil aynı zamanda şöenlere katılan boyların da şöen alanında hakanın çadırının belirleyiciliği esasında hiyerarşik olarak sıralanmasını da ifade etmektedir.

Et, tüm göçebe toplumlarda beslenmede, yönetici sınıfının üyeleri arasında büyük bir öneme sahiptir. Bu sınıfın gözünde et; canlılık, fiziksel enerji ve savaşma yeteneği gibi gücün gerekçesini oluşturan unsurları sağlamada bir vasıttır. Öte yandan et yiyememe yoksulluğun bir işaretidir (Montanari, 1995: 28-30). Türklerde de üretim koşullarının belirleyici etkisiyle et özellikle koyun eti temel besin durumundadır (Rasyonu, 1993: 51). Bu kapsamda "Tepe tepe et yağmak ve göl gibi kıymız sağmak"⁶ zenginlik göstergesi olarak

önemli anlam kazanmaktadır. Hakan beylerini ağırlarken bol et ve bol kımızı eksik etmez. Oğuz Kağan destanında, büyük ziyafetlerde kesilecek koyunun, hangi parçalarının hangi boylar tarafından yenileceği açık olarak belirtilmişti. Boylar ve Türk kesimleri arasında kavga çıkmaması için, hangi Türk boyunun hangi parçayı yiyeceği önceden kesin bir töre olarak ilan edilmiştir. Bir koyundaki et payı, çok daha geniş bir manada, bir devlet ve hukuk anlayışının başka bir şekilde anlatılışdır (Ögel, 2000 335–336). Ebul Gazi Bahadır Han Secere-i Terakime’ de (1996: 245) Kün Han’ın küçük kardeşleri ve oğullarına çadırında yer vermesini ve bir koyunun misafirler arasındaki dağıtımını anlatırken sosyal ve siyasal hiyerarşiyi ortaya koymaktadır. Bireylerin toplumsal statüleri alacakları payı belirlemektedir. Burada Bozoklar ve Üçokların sağ ve sol yan esasında tasnif olmaları ve toplumsal hiyerarşilerine göre koyundan pay almaları söz konusudur. Yemek önemli bir siyasi araçtır, güç ilişkisi ile ilgili toplumsal etkinliklerde dikkat çekici bir role sahiptir. Kabileler arasında siyasi gücün pay edilmesi, tekrar bölüşümü böylece aynı atadan gelen göçer toplumun her toplantısında yeniden üretilmektedir. Boyların birlikteliğinde gerçekleşen kamusal ziyafetlerde boylar sosyal ve siyasal konumlarını ve burada iletişim halinde olan bireylerde ganimetlerdeki ve avlardaki payını görmektedir. Onların siyasi, sosyal ve ekonomik anlamları nedeniyle bu ziyafetlerde birinin mevki ve payının korunması ve ona saygı duyulması son derece önemlidir. Bu tür geleneksel pastoral ziyafetler yemek arkadaşlığı siyasetin örnekleridir (Ünsal, 2008: 184).

Oğuz Kağan destanında görülen “ülüş” veya “pay” sistemi çok daha geniş bir manada, bir devlet ve hukuk anlayışının, başka bir şekilde anlatılışdır.⁷ Bu geleneğin renk sembolizmi esasında yanılmasını ise Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu hikâyesinde görmek mümkündür.

“Hanlar Hanı Han Bayındır yılda bir kez toy edip Oğuz beylerini konuklardı. Yine toy edip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmıştı. Bir yere ak otak, bir yere kızıl otak, bir yere kara otak kurduymuştu. Kimin ki oğlu, kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçeyi altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin yerse yesin yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olan ak otağa kızı olan kızıl otağa kondurun; oğlu kızı olmayanı Allah Teala hor görmüştür bizde hor görürüz, belli bilsin demişti.

....

Dirse Han,

-Bayındır Han, benim ne eksikimi gördü? Kılıcımdan mı gördü? Soframdan mı gördü? Benden aşağı kişileri ak otağa, kızıl otağa kondurdu benim suçum ne ki beni kara otağa kondurdu dedi.”

Burada görüldüğü gibi, biz yemek yerken sadece besin maddeleri tüketmiyor hakiki manada bir takım *anlam* ve *semboller* de tüketiyoruz. Yani insan diyetinde bulunan her gıdanın, besinsel içeriği dışında taşıdığı bir takım sembolik özellikleri de vardır. Bu yüzden, belirli bir yiyeceğe dair görüşlerimiz, o yiyeceğin bizim için ne anlam ifade ettiği ya da vücudun besin ihtiyacını ne derecede karşılayabildiği sorularına aldığımız cevaplar sayesinde şekillenecektir (buna rağmen, tabi ki son iki özellik yiyeceğin anlam özelliği içine dâhil edilebilir (Beardsworth ve Keil, 2002: 58-69).

Secere-i Terakime’ de belirtilen müçö esasında taksim günümüz Kırgız toplumunda halen devam etmektedir. Koyunun büyük kemik parçalarına koyun sağ iken *müçö* adı verilmektedir. Ancak, koyun kesildikten sonra müçolere, *cilik* adını alır. Cilikler suda pişirilerek misafirlere ikram etmek için sofraya getirildiğinde *etti casoo* (et parçalarını düzenleme) âdetiyle *cilik ustukan* adını alır. Söz konusu cilikler genel olarak *kol cilik* ve *san cilik* olarak ikiye ayrılır. *Kol cilik* olanlar koyunun ön ayağında bulunan *kar cilik*, *dalı* ve *küñ cilik*dir. *San cilik* de koyun arka ayağında bulunan *coto cilik*, *cambaş* ve *kaşka cilik*dir. Koyun et parçalarını misafirlere ikram etmede *sancilik* olanlar daha değerli sayılır. Sancilikler içinden en saygılı misafire ikram edileni *cambaştır*. *Cambaş saklduu erkekerge berilet* denilen ifadeye belirtildiği gibi saygın olan erkeklere ikram edilir (İsakov, 2009: 121). Bu paylaşımda Kuzey Kırgızları ve Güney Kırgızları arasında farklılık mevcuttur (Abramzon, 1997: 19 - 23).

İktidarın yemek üzerindeki etkisi sadece sofrada oturan yer, yiyeceğin kısımlarının sosyal ve siyasal hiyerarşi esasında tasnifinde değil aynı zamanda bazı yiyeceklerin tüketim hakkının belirli toplumsal kesimlere ait olmasında da belirleyici olmaktadır. Tarih çoğunlukla, statü eşitsizliklerini sembolik şekilde ifade eden bir mitolojiye dayanır ve bu eşitsizliklerin yol açtığı egemenlik-tabiiyet ilişkilerini meşrulaştırır (Balandier 2010: 80). Bazı yiyecekler hakanın hakkı iken bazı yiyecekler halkındır. Bu kapsamda Türklerde av düzenlemek ve avlanmak önemli bir iktidar göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle olunca süre avı düzenleme hakana ait bir haktır ve hakanlık işaretidir. Bunun yanı sıra Türklerde yaban hayvanın eti evcilleşmiş hayvanların etine göre daha itibarlıdır. Gök, yer ve ölmüşlere sunmak için kurbanlık geyik, sığır cinslerinden ve yabani atlar avlanmaktadır. Bu tür ayinlere ilişkin bilgiler İç Asya’da milattan önceki bin yılda ve Kök Türk Devri mezarlarında bulunmuştur, mezarda bulunan yazı, hayvan tasvirlerinin kurban ayinlerine de işaret etmektedir. Bununla beraber Choular da *sigun geyik* ve *yabani sığır* cinslerini avlayarak kurban etme âdeti vardır. Asil sayılan bu iki hayvanı sadece hükümdarın avlama ayrıcalığı söz konusudur. Kurban olarak en seçkin sayılanlar, genç erkek hayvanlardır. Hükümdarların mezarları takdis edilirken, verilen kurbanlar gök tanrının temsilcisi sayılan baykuş, kerges, çaylak gibi kuşlara yedirilir. Ayinlerden sonraki şölenlerde, hükümdar ve *sigun geyik* çağrısı denilen şölenlerde av veya kurban eti yemektedir. Burada görüldüğü gibi Türklerde bazı geyik türlerinin avlanması süre avı bakımından ve mutfak bakımından kağanlık özelliğidir (Esin, 2006: 2010- 254). Kurbanlık hayvanın erkek olması konusu önemli bir konudur. Sagaylar üç yılda bir yaptıkları ayinde üç yaşını doldurmuş beyaz koçlar kurban ederler. Törene sadece erkekler katılır ve ayine gelenler kısırakla gelmezler. Koyunların eti az gelirse iki yaşını doldurmuş bir öküz kurban edilir (İnan, 2000: 54).

Hakanın gücünün bir göstergesi de çadırın gösterişidir. Özellikle elçilerin ağırlandıkları çadırların gösterişli olmasına dikkat edilmektedir. Misafirlere için kullanılan ve onlara yemek sunulan mutfak eşyaları fonksiyonlarından farklı olarak gizli bir fonksiyonu yerine getirmektedirler. Bu durum hakanın zenginliğini gösterme fonksiyonudur. Çinli Hüan-Dzang Göktürk kağanıyla olan görüşmesinde bütün ileri gelenlerin yere serili hasırlar üzerinde oturduklarını her birinin sırtında parıltılı sırmalarla işlenmiş süslü ipek elbiseler olduğunu, kağanın her ne kadar göçebe bir kavme hükmetmekte ise de içinde yaşadığı mekân tanziminin gerçekte beğenilecek bir kibarlıkta olduğunu belirtmektedir. Burada

çalgılı bir ziyafetle şarap içilmiş ve misafirlerin her birinin önüne büyük parça koyun ve dana eti konulmuştur (Ligeti, 1986: 88). Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Hanın beylerine verdiği yemekte kullandığı altın sürahiler, ipek seccadeler veya Atilla'nın misafirlerine sunduğu altın gümüş eşyalar bu kapsamda önem kazanmaktadır.

Karizmatik otoriteyi temsil eden kağanın en büyük özelliği tanrı soylu olarak kabul edilmesi olduğunu ifade etmiştik. Hakanın insani özellikleri yönetici olması için yetmez, insanüstü tanrısal özelliği olması gereği vardır. Türklerde hükümdara göğün oğlu demek oldukça yaygındır (Ülken, 2004: 28). Tanrı soylu olmak, simgesel anlamda dünyadaki en büyük yönetici olmak anlamına gelmektedir. Bu yönetim, tanrı adına ve insan olma adına güç birliği sağlamaktaydı. Yöneten kutsalın gücünü kullanarak dünyadaki erkini sağlam bir hanedanlığa dönüştürme gayreti içindedir (Önal, 2009: 52- 57).

Tanrısal vasıfları taşıyan kağanın halkının ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekir. Türk tarihinin önemli kaynaklarından birini oluşturan Orhun Yazıtları incelendiğinde beslemek kelimesinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin kullanılışı sadece fizyolojik ihtiyacın karşılanması olarak değil, güç ilişkisi içinde simgelenmektedir. Konargöçer Türk boylarının bölgelerinde varlıklarını sürdürmeleri boylar arasındaki siyasi çekişmelerin sona ermesine bağlıdır. Bu kapsamda kağanın halkını beslediğini belirtmesi bölgede siyasi düzenin tesis ettiğini vurgulaması açısından oldukça önemlidir. Siyasal düzenin sağlanması zenginlik işaretidir. Aksi durum, siyasal düzen tesis edilmediği kargaşa, siyasal istikrarsızlık sonuçlarının görüldüğü açlık, yokluk ve köle olma durumudur.

“Doğuda Kadırkan ormanını aşarak milleti öyle kondurduk, öyle düzene soktuk. Batıda Kengü Tarbana kadar Türk milletini öyle kondurduk, öyle düzene soktuk. O zamanda kul kullu, cariye cariye olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, öyle düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı. Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, alta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan kağanına, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hâle soktun. Silahlı nereden gelip dağıtarak gönderdi? Mızraklı nereden gelerek sürüp gönderdi? Mukaddes Ötüken ormanının milleti, gittin! (Bilge Kağan Yazıtı, Doğu Yüzü)

Kağanın yazıtlarda milletini beslediğini vurgulaması aynı zamanda onun siyasal ve ekonomik anlamda yetenek ve yeterliliğinin bir göstergesidir. Boylar arasındaki mücadelenin hakim olduğu bozkır kültüründe otlak ve avlak alanları sağlanması kağanın gerek siyasal anlamdaki gücünü gerekse buna bağlı olarak ekonomik anlamdaki gücünü göstermektedir. Hayvancılığın temel ekonomik biçim olduğu bunun yanında yağma ekonomisinin de önemli belirleyici olduğu konargöçer Türk topluluklarında, hakanın hayvanların besleneceği otlaklar üzerindeki hâkimiyetini ve siyasal birliği tesisi ile düşman üzerine orduların sevk edilmesinin sağladığı gelir, zenginleşme için önemli unsurlardır. Bunları başaran hakan halkını doyurmuş ve gücünü göstermiş olur. Burada hakanın gücünün sivrilmesi ile Türk budunun yaşama şartlarının iyileşmesi arasında ilişki söz konusudur⁸. Bu durum Tonyukuk Yazıtının Güney Cephesinde “Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk. Milletin karnı tok idi. Düşmanımız çevremizde ocak gibi idi, biz ateş idik” şeklinde ifade bulur. Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzündeki ise ifadeler şöyledir:

“Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükselten Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı kağan oturttu tabi. Varlıklı, zengin millet üzerine oturmadım. İçte aşsız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan millet üzerine oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin, iki şad, küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyuyamadım, gündüz oturmam. Küçük kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile öle yite kazandım (Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü).

Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru; doğuda Kıтай, Tatabí kavmine doğru; güneyde Çine doğru on iki defa ordu sevk ettim... Savaşım. Ondan sonra Tanrı buyurduğu için, devletim, kismetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım. Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti (Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü).

Türk milleti aç idi. O at sürüsünü alıp besledim. Otuz dört yaşında Oğuz kaçıp Çin'e girdi. Eseflenip ordu sevk ettim” (Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü)

Bununla beraber kağanın halktan beklentisi ise itaat ve sadakattir. Açları doyuran ve çıplakları giydiren kağana, itaat ve sadakatin gösterilmemesi halk için felakete götürücü bir sürecin başlangıcıdır⁹.

“Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orada, geri kalanıyla her yere hep zayıflayarak, ölecek yürüyordun. Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım... Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, milleti, bunu iştin! Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum. Yanılıp öleceğini yine burada vurdum. Her ne sözüm varsa ebedi taşta vurdum (Bilge Kağan Yazıtı, Kuzey Yüzü)”.

Her yönetimin, her hükümdarın çeşitli düzeylerde, hem fiziksel zorlama gücünün maliki ve hem de bir erk kültürünün vaizi olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bir yandan emniyet, gönenç ve beka bakımından zorunlu görülen bir düzenin kutsallaştırılması; diğer yandan ise, kelimenin her anlamıyla düzene sokmayı sağlayana iktidarın canlılığına şahadet eden güç kullanımı vardır (Balandier, 2010: 101). Hakan sadece sahibi olduğu siyasi iktidarın değil tanrısal vasıflarla yeryüzündeki düzenin de tesisinden sorumludur. Bu görevi halkıyla tanrı arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi görevini de ona vermiştir. Eğer bu ilişkide bir bozulma varsa bu hakanın toplumunun karşılaştacağı felaketler şeklinde kendini gösterecektir. Toplum kıtlık doğal afetler gibi felaketlere maruz kalması söz konusu ise hakanın insan ile tanrı arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde sorun olduğu, düzenleyici rolünü sorgulamasının gerekliliği düşünülür. Kut sahibi olmak imtiyaz ve sorumluklar esasında şekillenir. Burada kutsallığı bünyesinde barındıran hakan, kutsallığın gereğini yerine getirme görevini üstlenmektedir (Hassan 2009: 209). Hakanlar ve pek tabii ki onun halkı öteki milletlerle olan savaşlara, aç halkına yiyecek ve çıplak halkına giyecek bulmak için pek tabi bir vasıta olarak bakmaktadırlar. Ayrıca Göktürk yazıtları, Barthold'a göre (2004: 14)

yeni bir göçebe devletin meydana gelişi tarihinde Radlof' un dikkat etmediği noktalardan biri hakkında yeni bilgiler de vermiştir. Ülkenin oluşumunda etken olan olağanüstü durumlardan biri zenginlerle fakara, beylerle halk arasında cereyan eden mülkiyet ve sınıf farkının bu gibi gerginliklere sebep olacak derecede mücadelelerinin şiddetlenmesi olabilir. Yazıtlar gösteriyor ki, Türk yurdunda Çinliler hakim olduğu vakit –medeni memleketlerde olduğu gibi- Türklerin aristokrasisi kendi sınıf ayrıcalığının korunmasını ileri sürerek başka medeniyetin elinde esarete daha çabuk alışmışlar, milli âdet ve anelerine sadakatsizlik göstermişler ve hıyanet etmişlerdir. Ancak milletin halk kısmı başka bir toplumun esaretine girmeye çabuk alışamamış ve anelerine sadık kalmışlardır.

Sonuç

Toplumları birbirinden ayıran kültürdür. Kültürü oluşturan gelenekleri ve diğer kurumsallaşmış davranış örüntülerini öğrenerek sosyalleşme sürecinde ediniriz. Kültür grup tarafından anlaşılabilir semboller içermektedir, bu semboller insanlar arasında toplumsal anlamda kabul edilebilir etkileşimi sağlamaktadırlar. Bu, toplumsal hayatta oluşan anlamlar sistemi içinde oluşmaktadır. Toplumun sosyal ve kültürel yapısının temelinde semboller sistemi yatmaktadır. Toplumun sosyal ve kültürel yapısının temelinde semboller sistemi yatmaktadır. Toplumun sosyal ve kültürel yapısının temelinde semboller sistemi yatmaktadır. Toplumun sosyal ve kültürel yapısının temelinde semboller sistemi yatmaktadır. Toplumun sosyal ve kültürel yapısının temelinde semboller sistemi yatmaktadır.

Toplumda otoritenin tesisinde simgeler önemli bir yer işgal etmektedir. Bireylerin toplumsal olarak inşa ettikleri iktidar ve itaat sembolleri toplumsal hayatın düzeninin tesisinde önemli bir yere sahiptir. Toplumsal hayat denge eğilimindedir. Bu dengenin tesisi yeme pratiklerinde görüldüğü gibi gücü kabul etme ve bunu gösteren sembolleri kullanmayı beraberinde getirir. Bu semboller toplumsal hiyerarşiye sofrada oturma düzeni, yemeğin belirlenen parçasını yeme ve takdir edilen sırada hizmet görmeyi ifade eder. Tüm bu semboller üzerinde uzlaşmış toplumsal unsurlardır.

Sonnotlar

² Tör konusunda ÇOBANOĞLU Özkul (2004) "Türk Halk Kültüründe "Tör/Başköşe" Kavramı ve Anlam Yaratma Simgesel Sürekliliği" Türkbilim Türkoloji Araştırmaları, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S.2004/7 s. 33-44 çalışması incelenebilir. Çadırda oturma düzeni için DULKADİR, Hilmi.(1997). İçel'de Son Yörükler Sarıkeçililer. İçel, İçel Valiliği Yayınları. KUTLU, Muhtar. (1987). "Doğu Anadolu Göçer Topluluklarında Kara Çadır", III. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. V.Cilt. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, BEŞİRLİ, Hayati. (2005). "Sarıkeçili Yörüklerinde Çadır", Son Konar-Göçerlerin Sosyo-Kültürel Yapısı, ed. M.C. Özönder, E.Aksoy ve G. Köktürk, Ankara. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.59-72, incelenebilir. Çadırda oturma düzeni içinde bozbuğa erca ve epcacık ayrımı Kırgız toplumunda hâlen geçerli bir ayırmadır.

³ Çhou Hanedanlığı'nda kurban törenindeki düzende hiyerarşıktır. Beyler ve halk hükümdarın karşısında kuzeye, büyük askerler hükümdarın solunda doğuya, küçük askerler hükümdarın sağında batıya yönelmişti. Çu hükümdar ayinleri devlet töreni niteliği almaktaydı. Bakınız Esin, Emel (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul, Kabalcı Yayınları s. 95-96.

⁴ Bu konuda Gökyay, Orhan Şaik(2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul, Kabalcı Yayınları, s98 incelenbilir.

⁵ "Her kişi âdet üzerine hediyesini verdi. Mertebelerine göre oturdular. Mısır Sultanı'nın elçileri de geldi o da hediyesini sundu. Ona bütün elçilerin üstünde yer gösterdiler. Bunlar tamam olup oturduktan sonra izin verildi. Hepsi mertebelerine göre hediyelerini arz ettiler. Aşıkpaşaoğlu Tarihi,(1985) A. Nihal Atsız. Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları sayfa 61'e bakılabilir.

⁶ Dede Korkut Hikâyeleri, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu Hikâyesi

⁷ Türklerde siyasal alanda kabilelerin ve mensuplarının diğer kabile fertleri ile olan etkileşim sürecinde konularını belirleyen kurallar orun ve ülüş meselesi şeklinde tartışılmaktadır. Bu konuda Abdulkadir İnan (1998), Orun ve Ülüş Meselesi, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, Türk Tarih Kurumu 1.Cilt, s. 247–254, Ögel, Bahaeddin, (2003), *Türk Mitolojisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Cilt 1, s. 217 ayrıntılı bilgi edinilebilir.

⁸ Bk. Hassan, Ümit (2009), *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ankara. Doğu Batı Yayınları. s.147

⁹ Bu konuda Taneri, Aydın (1993), *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları s.253 incelenbilir.

Kaynakça

- ABRAMZON, S.M. (1997), "Kırgızlarda Yemek Kültürü", çev. Hüsamettin Yıldırım, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Yayıncı Hazırlayan: Kamil Toygar, Ankara, Türk Halk Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, s 19-23
- AHMETBEYOĞLU, Ali (1995), *Grek Seyyah Priskos'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
- BABURNAME, (2006), Gazi Zahireddin Muhammed Babur, Doğu Türkçesine Çeviren: Reşit Rahmeti Arat. İstanbul, Kabalcı Yayınları,
- BARTHOLD, V. V. (2004), *Orta Asya Türk Tarihi-dersleri*-. Ankara, Çağlar Yayınları
- BALANDİER, Georges. (2010), *Siyasal Antropoloji*. Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul. İş Bankası Kültür Yayınları
- BEARDSWORTH, Alan ve T. Keil, (2002), *Sociology of Menu* London, Routledge
- BEŞİRLİ, Hayati (2010), "Yemek, Kültür, Kimlik", *Milli Folklor, Geleneksel yayıncılık*, S.87, s.159-169
- COHEN, Anthony(1999), *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. Çev: Mehmet Küçük, Ankara Dost Kitabevi
- EDLES, L. Desfor (2005), *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, Çev: Cumhur Atay, İstanbul, Babil Yayınları

- FIEDLHOUSE, Paul (1996), *Food and Nutrition, Customs And Culture*, London, Chapman@Hall
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2006), *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul, Kabalcı Yayınları
- HASSAN, Ümit (2009), *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler* Ankara. Doğu Batı Yayınları
- MANHHOL-UN Niuça Tabça(1995), *Moğolların Gizli Tarihi*, Çev. Ahmet Temir, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- İNAN,Abdulkadir(2000),*Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- İSAKOV Baktıbek(2009), XVII. Ve XIX yüzyıllarda Kırgızların Sosyal Ve Ekonomik Tarihi Sayak Uruusu(Boyu), Bişkek. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları
- KAFESOĞLU, İbrahim (1992), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları
- LIPSON, Leslie(2005), *Siyasetin Temel Sorunları*, İstanbul,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- MONTANARI, Massimo (1995), *Avrupa’ da Yemeğin Tarihi*, Çev: Mesut Önen-Biranda Hinginar-İstanbul Afa Yayıncılık
- NEMETH, Gyula (1962), *Atilla ve Hunları*. Çev: Şerif Başstav. Ankara. Ankara Üniverstesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları sayı:106
- ÖNAL, Mehmet Naci (2009), “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik”, *Millî Folklor*, S. 84, s. 57- 72
- ÖĞEL, Bahaeddin (1982), *Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi Gelenekleri*, *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara s.15–18
- RASONYI, Laszlo (1993), *Tarihte Türklük*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları,
- STANDAGE, Tom (2005), *Altı Bardakta Dünya Tarihi*, Çev. Ahmet Fethi, Merkez Kitapları, İstanbul
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (2009), “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi Cilt: 28 Sayı: 45, s. 1-11
- ÜLKEN, Hilmi Ziya(2004), *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- ÜNSAL, Artun(2008), “Siyasi Güç, Statü, Meşruiyet, İtaat Ve Otorite Mücadelesinin Göstergesi Olarak Yemeğin Sembolizmi”, *Türk Mutfağı*, Ed. Özge Samancı. Ahmet Bilal Arslan Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı s. 179-195